

Hed

Ännu för 100 år sedan utgjordes en stor del av Svartedalen av Ljunghed (Fig. 1). Det var ljung- och gräsbevuxna marker som utgjorde basen för alla de småjordbruk som funnits här under århundraden. Betesdjuren gav befolkningen föda men åstadkom samtidigt den hävd som fordrades för existensen av denna natur- och kulturtyp. Genom bränning kunde man vid behov bättra på hedens produktivitet. När en ökande befolkning startade industrisamhället med ökande behov av virke fick den hävdade heden ge vika för den tätande skogen.

Fig. 1. Ljunghed vid Solberg, Romelanda 1921-01-24. [10]
Foto J. Lindner

En lång kontinuitet i detta öppna kulturlandskap hade gett möjlighet för vissa, nu hotade arter, av både växter och djur att anpassa sig till denna speciella naturtyp:

Hedjohannesört *Hypericum pulchrum* – växer på frisk mark – minskar i mängd först under en sen successionsfas – har sin populationstyngdpunkt på halvskuggiga, basfattiga (sur markreaktion) och kvävefattiga växtplatser – gräsmarksart, som i lång tid haft sin populationstyngdpunkt i gamla typer av betesmarker – visar måttlig ökning en 'kort tid' efter det att hävden upphört – visar ingen nämnvärd förändring en 'medellång tid' efter det att hävden upphört – visar måttlig minskning en 'lång tid' efter det att hävden upphört [1].

Arten är nationellt fridlyst i Sverige [2,3].

Arten är rödlistad i Sverige, och hotbilden har förstärkts från NT, Missgynnad, Near Threatened år 2000 [2] till EN, Starkt Hotad, Endangered år 2005 [3].

Arten är försvunnen från Skåne och Blekinge, men finns förutom i V:a Götalands län också kvar i Hallands än och Kalmar läns fastlandsdel [3].

Klockgentiana *Gentiana pneumonanthe* – växer på fuktig mark – minskar i mängd redan under en tidig successionsfas – har sin populationstyngdpunkt på växtplatser med fullt ljus och, liksom hedjohannesörten, på basfattiga (sur markreaktion) och kvävefattiga växtplatser – gräsmarksart mer allmänt – har sin populationstyngdpunkt på betes- och slättermarker – visar måttlig minskning en 'kort tid' efter det att hävden upphört – visar stark minskning en 'medellång tid' efter det att hävden upphört – försvinner en 'lång tid' efter det att hävden upphört [1].

Arten är nationellt fridlyst i Sverige [2,3].

Arten är rödlistad i Sverige, och hotbilden är oförändrad, VU, Sårbar, Vulnerable [2,3].

Arten finns förutom i V:a Götalands län norr ut till Kronobergs, Jönköpings och Värmlands län [2,3].

Granspira *Pedicularis sylvatica* – växer på fuktig mark – minskar i mängd redan under en tidig successionsfas – har sin populationstyngdpunkt på växtplatser med fullt ljus och, liksom hedjohannesörten, på basfattiga (sur markreaktion) och kvävefattiga växtplatser – gräsmarksart mer allmänt – visar måttlig minskning en 'kort tid' efter det att hävden upphört – visar stark minskning en 'medellång tid' efter det att hävden upphört – försvinner en 'lång tid' efter det att hävden upphört [1].

Arten är rödlistad i Sverige, och hotbilden är oförändrad, **NT**, Missgynnad, Near Threatened [2,3].

Arten finns förutom i V:a Götaland norr ut till Dalarna. Har försvunnit från Jämtland. [3]

Atlantvitmossa *Sphagnum strictum* – Naturtyp: Våtmarker, inkluderar myrmarker (kärr, mossar) och sötvattennstränder [2].

Arten var tidigare rödlistad, **NT**, Missgynnad, Near Threatened år 2000 [2] men är ej längre rödlistad [3].

Arten finns förutom i V:a Götaland också i Skåne, Hallands, Värmlands och Dalarnas län [2].

Orre *Tetrao tetrix tetrix* – är de öppna markernas skogshöna och häckar på hedar och mossar samt i tidiga successionsstadier efter kalhyggen och skogsbränder. [4]

Arten är en Natura 2000-art enligt EU:s Fågeldirektiv [2,3].

Arten är upptagen på Bernkonventionens Bilaga III, enligt vilken nyttjande och annan exploatering skall regleras så att artens överlevnad inte äventyras. [3]

Arten minskar kontinuerligt sina populationer enligt inventeringsdata [2].

Arten är inte rödlistad, **LC**, Livskraftig, Least Concern, [2], men **LC**^o [3] antyder att arten enligt (de globala) kriterierna uppfyller villkoren för en högre kategori men att arten har nedgraderats p.g.a. att grannländers (del)populationer genom invandring bedöms minska den långsiktiga risken att arten försvinner från Sverige. **Kommentar:** Om en arts population minskar därför att artens biotop utarmas/förstörs finns ju inte heller utrymme för några utifrån invandrande individer.

Nattskärria *Caprimulgus europaeus* – Den vanligaste häckningsmiljön är gles luckig tallskog på sandig mark eller hällmarker ... i direkt anslutning till små hyggen, gläntor, brandfält eller torra impediment [4] – Den starka bindningen till öppna marker beror förmodligen på att nattskärrans jaktmetod kräver relativt öppen terräng för att vara framgångsrik [5]. – Naturtyp: Jordbrukslandskapet; inkluderar förutom själva odlingsmarken även trädbärande hagmarker ... ljunghedar ... smärre betade kärr [2: J].

Arten är en Natura 2000-art enligt EU:s Fågeldirektiv [2,3].

Arten är upptagen på Bernkonventionens Bilaga II, omfattande strikt skyddade djurarter [3].

Arten är rödlistad i Sverige, **VU**, Sårbar, Vulnerable [2,3].

Trädlärka *Lullula arborea* – Vanliga miljöer är glesa tallmoar och hedmarker med enstaka träd [5].

Arten är en Natura 2000-art enligt EU:s Fågeldirektiv [2,3].

Arten är upptagen på Bernkonventionens Bilaga III, enligt vilken nyttjande och annan exploatering skall regleras så att artens överlevnad inte äventyras. [3]

Fig. 2. På höger sida om vägen, vid Springebacken, fanns ännu vid mitten av 1970-talet den sista beteshävdade delen av reservatet. Den är nu också skogbevuxen, men Jungfru Marie nycklar *Dactylorhiza maculata*, svinrot *Scorzonera humilis* och, ännu för några år sedan, jungfrulin *Polygala vulgaris* har funnit en sista tillflykt på vägkanten från den tidigare ängen, där det också fanns smörbollor *Trollius europaeus*. Den f.d. ängen ingår i den föreslagna ljunghedsrestaureringen. Foto 2005-07-17.

Artens närmast katastrofala nedgång förklaras till stor del av att mängden lämpliga häckningsplatser minskade mycket kraftigt till följd av en mycket kraftig förändring av skogs- och jordbruket och därmed av skogslandskapet i stort [5].

Arten är inte rödlistad, LC, Livskraftig, Least Concern [2,3].

Allt efter fuktighetsgraden särskiljes två naturtyper av hed som speciellt måste bevaras i området, och vilka utgör habitat/livsmiljö för de ovan upptagna arterna [6]:

4010 Nordatlantiska fuktthedar med klockljung

4030 Torra hedar (alla typer)

Bevarandeåtgärder för båda dessa naturtyperna innebär [6] – ”bibehållen eller ökad hävd samt röjning av buskar och träd”.

Någon hävd av dessa hedar i form av bete inom det befintliga reservatet har dock knappast förekommit sedan slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet, då ljunghedarna planterades eller fick växa igen [7]. Detta innebär att föga eller intet av de naturliga livsmiljöerna för de nämnda arterna finns kvar, även om ängs- och åkermarker brukades ännu en tid (Fig. 2). Några växter, som hedjohannesört och granspira, finns kvar på hävdade vägkanter. Klockgentianan finns kvar på privat mark, där markägaren röjt undan buskar. Bland fåglarna är trädlärkan numera dock helt borta.

Den föreslagna metodiken för uppställda bevarandemål, torde vara helt orealistisk för att kunna vara praktiskt genomförbar [6]. Att ange %-uell förekomst och areal av t.ex. klockljung, bar jord, krontäckning av träd, igenläggning av diken, förekomst av typiska arter och att kräva en maximihöjd för vegetation av 5 cm på fuktiga och 7 cm på våta marker måste mer betraktas som ogenomförbara skrivbordsfantasier än exempel på de erforderliga kunskaper om hur detta kulturlandskap kan fås att fungera, som måste ligga till grund för att återfå dessa miljöer.

För att återfå dessa miljöer fordras en restaurering av ett större sammanhängande område. På grund av den befintliga topografin i Svartedalen måste ett sådant område omfatta ett flertal av de angivna naturtyperna, vilka i sin tur är naturligt uppsplittrade. Eftersom området måste betas av nötkreatur, så måste det också inhägnas i sin helhet och inte varje naturtyp för sig. Ett förslag till restaurering av ett hedlandskap, just med hänsyn till de angivna arterna, har redan framförts [8,9]. Ett sedan flera år från Väldsnaturfonden WWF beviljat anslag för stängsling runt detta område med rovdjurssäkert el-stängsel har dock nu dragits in.

Referenser

[1] Ekstam, U. & Forshed, N. 1992. Om hävdens upphör. Kärlväxter som indikatorarter i ängs- och hagmarker. Naturvårdsverket.

Fig. 3. Skillnad mellan obetad (till höger) och kreatursbetad ljunghed (skotsk högländsboskap, till vänster). Den hårt betade ljungen ger näringsrika skott som är attraktiva för betande djur som kor och orrar, medan den ohävdade ljungen ger honung för insekter och därmed föda för orrkycklingar, trädlärkans ungar [11] och jagande nattskärror.

Foto: Lammholmen, Tjuvkil 2004-08-08.

- [2] Gärdenfors, U. (ed.) 2000. Rödlistade arter i Sverige 2000. ArtDatabanken, Uppsala.
- [3] Gärdenfors, U. (ed.) 2005. Rödlistade arter i Sverige 2005. ArtDatabanken, Uppsala.
- [4] Länsstyrelsen i Västra Götaland. 2005. Bevarandeplan för Natura 2000-område SE0520142 Svartedalen (SPA)
- [5] Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. Svensk fågelatlas. Sveriges Ornitologiska Förening.
- [6] Länsstyrelsen i Västra Götaland. 2005. Bevarandeplan för Natura 2000-område SE0520166 Svartedalens naturskogar.
- [7] Jansson, B. & Pehrsson, O. 1999. Romelanda Torp i Svartedalen. Människor och livsstil i ett svunnet kulturlandskap. Rädda Svartedalens Vildmark.
- [8] Pehrsson, O. 1998. Förslag till restaurering av kulturlandskap med ljunghed vid Romelanda Torp, Svartedalen. Rädda Svartedalens Vildmark. (www.raddasvartedalen.se)
- [9] Pehrsson, O. 2004. Förslag till restaurering av ett hedlandskap i Svartedalen. Naturskyddsföreningen i Kungälv. (www.raddasvartedalen.se)
- [10] Lindner, J. 1935. Skogens krönika i Göteborgs och Bohus län. Elanders Boktryckeri, Göteborg.
- [11] Rosenberg, E. 1955. Fåglar i Sverige. Svensk Natur, Stockholm.

2005-07-18
Olof Pehrsson
www.ekologikonsult.se

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.